

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора **Погріщука Бориса Васильовича**

на дисертаційну роботу **Бурляй Аліни Павлівни** на тему:

«Організаційно-економічне забезпечення екологізації сільського господарства в умовах сталого розвитку»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Вивчення дисертаційної роботи, автореферату та наукових праць Бурляй Аліни Павлівни дозволило представити ґрунтовну характеристику основних результатів дисертаційного дослідження.

Актуальність теми дисертаційної роботи

У сучасних умовах господарювання до пріоритетів аграрної економіки належить екологічний вектор розвитку, спрямований на розширення діяльності у сфері екологобезпечного виробництва й заходи з охорони навколишнього природного середовища. Особливої актуальності набуває питання у контексті збереження територій для проживання населення та формування продовольчої основи. Сталий розвиток усіх галузей національного господарського комплексу можливий за умови запровадження екологічних засад ведення економіки, що передбачає орієнтацію на принципи раціонального ресурсовідповідного природокористування, використання на виробництві екологобезпечних технологій, впровадження екологічних інновацій та здійснення природоохоронної діяльності.

Сукупність невирішених проблем в процесі забезпечення сучасного розвитку сільського господарства свідчить про потребу обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробку прикладних рекомендацій організаційно-економічного характеру щодо екологізації сільського

господарства в контексті сталого розвитку, на що і спрямоване дисертаційне дослідження Бурляй Аліни Павлівни, яке є надзвичайно актуальним.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Уманського національного університету садівництва за темами: «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210) і «Розробка методологічних підходів і практичного механізму еколого-збалансованого природокористування у сфері аграрного виробництва» (номер державної реєстрації 0108U009772), у межах яких автором здійснено дослідження організаційно-економічне забезпечення екологізації сільського господарства та обґрунтовано пріоритетні напрями екологізації галузі в умовах сталого розвитку. Під час виконання науково-дослідної теми «Розробка і впровадження адаптивних технологій вирощування суниці та порівняння їх економічних ефективностей» (номер державної реєстрації 01118U003749; 2018-2019 рр.) автором проведено аналіз економічної ефективності впровадження екологічних технологій та їх економічне обґрунтування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи є достатньо обґрунтованими, достовірними та впливають із результатів дослідження, базуються на застосуванні базових положень економічної теорії, системному підході до вивчення економічних явищ, результатів досліджень і розробки вітчизняних та закордонних науковців, законодавчих й інших нормативно-правових актів України з питань організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства України в контексті сталого розвитку.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність й новизна забезпечуються широким застосуванням автором загальнонаукових та спеціальних методів теорії пізнання. Дисертанткою здійснено змістовне дослідження наукових праць і публікацій вітчизняних і закордонних вчених і фахівців з питань сталого розвитку суспільства, екологізації виробництва, зарубіжного досвіду екологізації сільського господарства, визначення рівня еколого-економічного розвитку регіонів України, методологічних та інших теоретичних підходів, що надало можливість науково обґрунтувати необхідність розробки теоретико-методологічного забезпечення екологізації сільського господарства в умовах сталого розвитку.

В процесі дослідження автором використовувалася сукупність методів, а саме: аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрактно-логічний, діалектичний – при дослідженні теоретичних засад екологізації сільського господарства, нормативних документів, при визначенні суті поняття екологізація та наслідків діяльності досліджуваної галузі на навколишнє природне середовище, при формуванні мети та завдань наукового дослідження; порівняльний аналіз – при вивченні досвіду екологізації сільськогосподарського виробництва в європейських країнах, при порівнянні законодавчого забезпечення екологічного агровиробництва різних країн та порівнянні економічної ефективності різних методів ведення систем землеробства; економіко-статистичний аналіз (методи рангів, порівнянь, відхилень (різниць), варіації, індексів, кореляційно-регресійний аналіз (коефіцієнти регресії, кореляції), статистичних групувань, графічний метод, таксономічний аналіз тощо). При упорядкуванні одиниць сукупності за певними властивостями застосовані різні способи та методи стандартизації: сум, суми місць, коефіцієнтів, відстаней, часток, питомої участі – при проведенні діагностики рівня екологізації сільського господарства; економіко-математичне моделювання – при оптимізації структури посівів із врахуванням еколого-економічних чинників; структурно-функціональний та

інституційний аналіз – при розробці пріоритетних напрямів екологізації агросфери та визначенні економічних наслідків від їх впровадження.

Наукова обґрунтованість положень і результатів дослідження Бурляй А.П. також підтверджується апробацією на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Дисертаційну роботу позитивно характеризує системність підходу, логічна послідовність і аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що дозволило авторові вирішити означені завдання дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження

У дисертації обґрунтовано економічні засади екологізації сільського господарства, розкрито гносеологію поняття «екологізація» в контексті сталого розвитку суспільства (С. 42-72); висвітлено зарубіжний досвід екологізації сільського господарства та необхідність реалізації окремих напрямів в Україні (С.97-121); розкрито особливості інституційного забезпечення екологізації сільського господарства (С.121-130).

Методологічні підходи до формування організаційно-економічних засад екологізації сільського господарства автором обґрунтовано шляхом застосування прийомів проведення економічного аналізу та застосування багатовимірних методів у дослідженні рівня екологізації сільського господарства (С. 135-152); запропоновано економічні інструменти екологізації сільського господарства (С.155-178).

Автором здійснено діагностику рівня екологізації сільського господарства України, проведено моніторинг еколого-економічних умов сільського господарства (С.181-218); визначено вплив еколого-економічних чинників на розвиток сільського господарства (С. 219-229); здійснено аналітичну оцінку розвитку альтернативних систем ведення сільськогосподарського виробництва (С. 229-262) та фінансового забезпечення екологізації сільського господарства (С. 263-276).

Запропоновано науково-практичні підходи до формування організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства України в умовах сталого розвитку (280-291); розроблено напрями удосконалення системи екологічного менеджменту в сільському господарстві (291-309); досліджено інструменти зниження ризику від впровадження екологізації в сільському господарстві (С.309-325).

У дисертації визначено та обґрунтовано потребу діджиталізації виробничих процесів як складову частину екологізації сільського господарства (С.328-349); визначено проблеми та запропоновано напрями оптимізації структури посівів зернових культур із врахуванням еколого-економічних чинників (С. 349-365). Зосереджено увагу на розвитку біоенергетики на основі відходів деревини багаторічних насаджень як напрямі екологізації сільського господарства (С.365-383).

Основний науковий здобуток поданої на розгляд дисертаційної роботи, полягає в розробці та удосконаленні теоретичних положень та науково-методичних підходів до дослідження питання організаційно-економічне забезпечення екологізації сільського господарства в умовах сталого розвитку, а саме:

– обґрунтовано концептуальні засади впровадження ефективного екологічного менеджменту в сільському господарстві країни, який передбачає перехід від лінійної моделі функціонування галузі до її діяльності на засадах циркулярної економіки;

– розроблено концепцію діджиталізації сільського господарства, яка передбачає п'ять рівнів його оцифрування, визначено економічний та екологічний ефекти від впровадження цифрових технологій в галузь сільського господарства;

– удосконалено зміст дефініції «сталий розвиток сільського господарства», що враховує процес збалансованого розвитку економічних, соціальних та екологічних складових сільськогосподарського виробництва,

який спрямований на використання та відтворення природного середовища й досягнення відповідної якості життя людини як у теперішньому, так і в майбутньому часі з метою задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства в цілому;

– методичний інструментарій оцінювання ефективності екологізації сільського господарства, яка формується на основі співставлення економічних, екологічних та соціальних ефектів до витрат ресурсів, що забезпечили їх отримання;

– теоретико-методологічні засади формування екологічної політики в сільському господарстві та проведено типізацію економічних інструментів екологічної політики сільського господарства, до яких віднесено: екологічні податки та платежі; інструменти фінансово-економічного стимулювання; фінансово-економічні санкції та відшкодування;

– методичний підхід моніторингу ризиків екологізації сільського господарства та сформульовано їх визначення як загрози недосягнення поставлених цілей та потенційної можливості зниження ефективності сільськогосподарського виробництва;

– класифікація ризиків екологізації сільського господарства та визначені ступені їх вагомості в даному процесі з типізацією основних інструментів зниження ризику від впровадження екологізації;

– науково-методичний підхід до визначення перспектив розвитку біоенергетики на основі використання відходів від сільськогосподарського виробництва;

– системи елементів інституційного забезпечення екологізації сільського господарства на основі ефективного поєднання фінансово-економічного забезпечення з методичним, нормативно-правовим та інформаційним;

– розвинуто понятійний апарат у частині трактування екологізації сільського господарства як керованого процесу послідовного впровадження технічних, технологічних, економічних, управлінських, організаційних,

інноваційних та інших заходів для формування сталої соціо-еколого-виробничої системи;

– науково-методичне забезпечення формування та реалізації системи фінансового забезпечення екологізації сільського господарства на локальному, регіональному та державному рівнях;

– методичний підхід до оцінювання результативності впровадження органічної системи виробництва та узагальнено основні причини її повільного поступу в Україні;

– науково-методичний підхід до визначення інтегрованого показника рівня екологізації сільського господарства на основі розрахунку та оцінки індексу аридності, індексу деградації сільськогосподарських угідь, екологоагрохімічного балу та коефіцієнта деструктивного екологічного стану регіону;

– інтегральний підхід для визначення оцінки впливу еколого-економічних чинників на розвиток сільського господарства за допомогою таксономічного аналізу, що дозволило визначити інтегральний показник еколого-економічного розвитку сільського господарства;

– обґрунтування концепції державного регулювання екологізації у сфері сільського господарства, в результаті якої виділено три групи інструментів державної підтримки галузі сільського господарства: пряма державна підтримка, непряма державна підтримка; формування відповідного інституційного забезпечення.

Достовірність положень і висновків, сформульованих у дисертації, підкріплюється посиланнями на відповідні інформаційні джерела – наукові видання, законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні дані, а елементи наукової новизни і результати дослідження, винесені на захист, підтверджують відповідність висновків і результатів дисертації вимогам МОН України щодо вагомості їхньої новизни та достовірності.

**Практична значимість дослідження для науки і практики,
впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого
використання**

Наукові положення та рекомендації, отримані в результаті дослідження у вигляді практичних пропозицій і методичних рекомендацій можуть бути використані органами державного управління на макро- та галузевому рівні з метою визначення пріоритетів та розробки інструментів розвитку аграрного сектора в системі організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства в умовах сталого розвитку.

Науково-практичні висновки та пропозиції щодо удосконалення методичних підходів діагностики рівня екологізації сільськогосподарського виробництва враховано в Стратегії розвитку Черкаської області на період до 2025 року (довідка № 01-20/1290 від 07.11.2019 р.). Наукові дослідження щодо адаптації досвіду країн Європейського Союзу у сфері розвитку ринку органічної продукції до умов функціонування економіки України, кон'юнктури вітчизняного ринку органічної продукції та обґрунтування причин повільного поступу органічного агровиробництва в Україні використовуються в роботі Уманської районної державної адміністрації Черкаської області (довідка № 234/01-12 від 05.11.2019 р.). Практичні рекомендації та пропозиції щодо впровадження органічної системи виробництва сільськогосподарської продукції, диверсифікації джерел енергії в сільському господарстві, та обґрунтування необхідності екологізації сільського господарства за рахунок раціонального використання природних ресурсів, впровадження енергозберігаючих систем землеробства та технологій виробництва використовуються в роботі Управління агропромислового розвитку Благовіщенської районної державної адміністрації Кіровоградської області (довідка № 8 від 08.01.2020 р.). Пропозиції та рекомендації щодо використання на енергетичні цілі деревної біомаси сільськогосподарських багаторічних насаджень використовуються в роботі відділу наукових досліджень з питань економіки, методології,

інтелектуальної власності Інституту садівництва НААН (довідка № 29 від 15.01.2020 р.).

Наукові розробки автора, що полягають в оптимізації структури посівів зернових культур із врахуванням еколого-економічних чинників в розрізі виробничих напрямків впроваджені в господарську діяльність ФГ Агрофірма «Базис» Уманського району Черкаської області, що призвело до зростання не лише економічного, але й екологічного ефектів (довідка № 265 від 28.10.2019 р.). Результати наукового дослідження від впровадження цифрових технологій в аграрне виробництво застосовуються у практичній діяльності ТОВ «ЕРІДОН ТЕХ» (довідка № 363/1 від 16.10.2019 р.).

Основні теоретичні положення й результати дослідження впроваджено в навчальний процес Уманського національного університету садівництва при викладанні навчальних дисциплін «Економіка АПК», «Економіка аграрного виробництва», «Екологічна економіка», «Інноваційний розвиток підприємства» для студентів факультету економіки і підприємництва (довідка № 01-10/1283 від 28.12.2019 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

За темою дисертаційної роботи Бурляй А.П. опубліковано 50 наукових праць), з них: 9 монографій (2 одноосібних та 7 – у співавторстві); 24 статті, у наукових фахових виданнях України та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз; 2 статті у закордонних періодичних наукових виданнях, 9 публікацій апробаційного характеру та 6 наукових праць, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

Автореферат відповідає змісту дисертації, в публікаціях досить повно викладені і відображені основні положення і результати дослідження. Отже, елементи наукової новизни та основні положення дисертації з достатньою повнотою відображені у представлених наукових публікаціях. Вимоги МОН України щодо мінімальної кількості наукових публікацій, що відображають

основні результати дисертації, дотримано. Апробація на наукових конференціях є достатньою.

Крім того, до позитивних моментів дисертації слід віднести велику кількість опрацьованого в процесі роботи матеріалу. Зміст дисертації вказує на глибоке вивчення автором різноманітних джерел, пов'язаних з проблемою організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства в контексті сталого розвитку.

Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації визначеній спеціальності та вимогам МОН України

Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. Усі результати дослідження, що містяться в дисертації та виносяться на захист, отримані і сформульовані автором особисто. Робота написана діловою українською мовою, без істотних лексичних і граматичних помилок. Матеріал подано у логічній послідовності, що забезпечує доступність його сприйняття.

Дисертаційна робота викладена на 472 сторінках, складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 14 додатків, розміщених на 25 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації складає 393 сторінки друкованого тексту. Робота ілюстрована 63 таблицями та 62 рисунками. Список використаних джерел містить 405 найменувань.

Текст дисертації оформлений згідно ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання», за структурою відповідає вимогам МОН України від 12.01.2017 р. Список використаних джерел оформлений згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

За своїм фахом спрямування дисертація відповідає переліку напрямів дослідження спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автореферат повністю відображає основні положення,

висновки і рекомендації дослідження та є ідентичним з результатами дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Дисертаційне дослідження виконано на достатньо високому рівні, але в той же час є зауваження і дискусійні положення, які можуть бути публічно обговорені під час офіційного захисту:

1. У першому розділі роботи слід було б детальніше зосередити увагу на економіко-правовому регулюванні процесів екологізації сільського господарства як складової його організаційно-економічного забезпечення та більш детально розглянути різні методи регулювання ринку екологічної продукції в економічно розвинених державах світу.

2. У п.1.3. дисертаційної роботи досить багато уваги зосереджено на розгляді аналітичного матеріалу, що не відповідає загальній теоретичній спрямованості першого розділу.

3. Досить слушно автор пропонує обґрунтування методологічних підходів до формування організаційно-економічних засад екологізації сільського господарства через розкриття методологічних аспектів проведення економічного аналізу, застосування багатовимірних методів у дослідженні рівня екологізації сільського господарства та ін. (розділ 2 дисертаційної роботи). Проте доцільно було б розширити сферу застосування економічних інструментів екологізації в площині дослідження сталого розвитку економіки.

4. Автором розроблено алгоритм методики оцінювання розвитку сільського господарства на основі еколого-економічних критеріїв (рис.2.2), що складається з підготовчого, інформаційного, аналітико-розрахункового етапів, етапу комплексного оцінювання еколого-економічного розвитку, прогнозування та комплексного оцінювання превентивних заходів, однак описи останніх не представлені на рисунку.

5. При обґрунтуванні організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства доцільно було б розширити спектр представлених екологічних послуг та, окрім екологічного менеджменту, сертифікації та страхування в дисертації бажано було б розглянути також екологічний консалтинг, екологічний аудит, екологічний інжиніринг, зелений туризм тощо.

6. У п.4.2. дисертаційної роботи, представлену класифікацію стратегій менеджменту (рис. 4.4), можна було б посилити, відобразивши групу підтримуючих стратегій та показати структуру реалізації різних типів управління та їх вплив на процеси екологізації в аграрному секторі економіки.

7. Вважаємо, що для забезпечення екологічної безпеки в процесі виробничо-господарської діяльності повинні бути створені сприятливі умови щодо формування відповідної інфраструктури сільськогосподарського виробництва інноваційного типу, в яких забезпечується виробництво екологобезпечної, конкурентоспроможної продукції та здійснюється її просування на внутрішні та зовнішні ринки. Тому, при здійсненні обґрунтування пріоритетних напрямів екологізації сільського господарства (розділ 5 дисертаційної роботи) слід було б урахувати еколого-інноваційні чинники формування пріоритетів розвитку сільського господарства.

Разом з тим, наявність вказаних нами дискусійних положень та зауважень не впливає на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальний висновок

Отримані в процесі дослідження наукові результати характеризуються новизною та мають практичну цінність. У результаті виконаної роботи отримало нове вирішення науково-прикладне завдання щодо організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства в контексті сталого розвитку.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що за структурою, змістом, обсягом, науковою новизною та оформленням дисертаційна робота «Організаційно-економічного забезпечення екологізації сільського господарства в контексті сталого розвитку» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 (зі змінами і доповненнями) від 24.07.2013 р., а її автор – Бурляй Аліна Павлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри економіки підприємств і корпорацій,
директор Вінницького навчально-наукового
інституту економіки
Тернопільського національного
економічного університету

Б.В. Погріщук